

ZVEZA ZA TEHNIČNO KULTURO SLOVENIJE
GIBANJE ZNANOST MLADINI
REGIONALNI CENTER MARIBOR

ARL

PAJŠTVA

Avtorice: Ines Črešnar
Mojca Vračko
Nina Zlodej

Mentorica: Cvetka Arl

Leto izdelave: 2001

Osnovna šola Lovrenc na Pohorju

1. POVZETEK

V Lovrencu na Pohorju stoji še ena redkih sušilnic sadja – PAJŠTV v Sloveniji. O tem objektu ni nobenih pisnih virov. Na podlagi ustnega izročila je starejša od sto let. Zagotovo je le to, da so Lovrenčani sušili sadje do 1949 leta. Pred leti so obnovili streho in fasado. 1999 pa so uspeli pajštvo temeljito obnoviti in jo usposobiti za sušenje. V pajštvi so sušili jabolka, hruške in slive. Hruške in slive so sušili cele, jabolka pa so razrezali na štiri dele, kar se je posušeno imenovalo »platiči« ali »kloce«. Iz posušenega sadja so pripravljali razne jedi. Znani sta bili »turška župa« in »klecnprot«.

2. KAZALO

1. POVZETEK	2
2. KAZALO	3
3. UVOD	4
4. TEORETIČNI DEL	5
5. EKSPERIMENTALNI DEL	6
5.1. POMEN BESEDE PAJŠTVA	6
5.2. STAROST PAJŠTVE	6
5.3. OPIS OBJEKTA	6
5.4. OBNOVA PAJŠTVE	9
5.5. PRVO SUŠENJE	12
5.6. SUŠENJE NEKOČ	12
5.7. SUŠENJE V LETU 2000	14
5.8. ŠOLARJI IN PAJŠTVA	16
6. ZAKLJUČEK	18
7. ZAHVALA	22
8. SEZNAM UPORABLJENE LITERATURE	23

3. UVOD

O pajštvi v Lovrencu na Pohorju ni nobenih pisnih virov, razen mini brošure, ki je nastala 1993 leta ob projektnem tednu OŠ Lovrenc na Pohorju, na temo »Naravna in kulturna dediščina v kraju« z mentorico Darjo Miglič.

Želeli smo, da bi odkrili in zapisali čim več zanimivosti o pajštvi in jo tako približali in ohranili poznejšim rodovom.

Za podatke smo povprašali na Turističnem društvu Lovrenc na Pohorju, g. Franca Vanerja in go. Zofko Črešer. Anketirali smo tudi učence OŠ Lovrenc na Pohorju od 1. do 4. razreda o poznavanju pajštve.

Predvidevale smo, da obnovljena pajštva služi svojemu namenu, da krajani z njo živijo, pa tudi otrokom ni neznanka. Da pa se bo vedenje o pajštvi ohranilo naslednjim rodovom, smo se odločile to zapisati.

Z nalogo smo želele:

- seznaniti se, o tem, kaj pajštva je,
- kako je zgrajena,
- čemu služi,
- kako je potekala obnova,
- kako je s sušenjem danes,
- kaj so počeli s suhim sadjem nekoč in kaj danes,
- kdo danes suši sadje,
- kaj otroci vedo opajštvi,
- kako so ljudje sprejeli pajštvo.

4. TEORETIČNI DEL

Literature o našem predmetu raziskave ni, razen mini brošure. Vse kar smo želele izvedeti, smo morale izvedeti od ljudi. To smo naredile s pomočjo intervjujev in ankete. Predmet naše raziskave je bil kar široko zastavljen. Večino časa smo preživele na terenu, pri pajštvi ali pa na obisku pri naših sogovornikih. Na intervju smo se predhodno pripravile, sestavile smo si vprašanja, ki so nas najbolj zanimala. Ves čas intervjujev smo si delale zapiske, ki smo jih pri sestavljanju naloge koristno uporabile. Naša anketa je bila namenjena osnovnošolcem do četrtega razreda. Zanimalo nas je, če poznajo pajštvo. Postavile smo jim samo eno anketno vprašanje.

5. EKSPERIMENTALNI DEL

Podrobno bomo opisale, kar smo raziskale in ugotovile v povezavi s pajšvo.

5.1. POMEN BESEDE PAJŠVA

Pomen besede pajštva smo poiskale v slovarju: PAJŠTVA – preprosta stavba za sušenje lanu, sadja (Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana, 1994).

5.2. STAROST PAJŠTVE

V zemljiški knjigi ima parcela, na kateri stoji pajštva, številko 138/4. Na podlagi ustnega vira nismo mogli ugotoviti natančne starosti, zagotovo pa je starejša od sto let. Po pripovedovanju starejših krajanov naj bi bila stara več kot dvesto let. Zagotovo vemo, da so še do leta 1949 Lovrenčani v njej sušili sadje.

5.3. OPIS OBJEKTA

Pri ogledu pajštve smo ugotovili, da je dolga 727 cm in široka 377 cm, delno zidana, delno lesena, streha je pokrita s staro opeko (slika 1). Ostrešje je sestavljeno in povezano brez žeblov, samo z lesenimi klini »CVEKI«. Notranjost je razdeljena na dva dela, na pred-prostor in na sušilnico. Pred-prostor je lesen, ima kamnite temelje ter podeskana tla. Sušilnica je zidana nad

obokanim kuriščem. Nima klasičnega dimnika ampak ima dva poševna dimnika – zračnika (slika 2). Sušilnica je razdeljena na dva dela, v vsakem so po tri »DERE«, v treh različnih višinah. Dere so iz lesa zbiti platoji, dolgi približno 300 cm in široki približno 95 cm, na katere se je naložilo sadje. Dere so nameščene na lesenih valjih »VALCNIH«, da se z lahkoto premikajo in predstavljajo na želeno višino, oziroma k izvoru toplote, ali od nje, da se sadje enakomerno suši (slika 3). Pred-prostor pajštve ločujejo od sušilnice še posebna vrata.

Slika 1: Pajštva pol lesena, pol zidana, s staro opečnato streho.

Slika 2: Vrata v kurišče z dvema zračnikoma.

Slika 3: Sušilnica z derami in valcni.

5.4. OBNOVA PAJŠTVE

Leta 1998 si je skupina za naravno in kulturno dediščino pri Turističnem društvu Lovrenc na Pohorju zadala nalogo obnoviti pajštvo. Sledilo je pripravljalo obdobje. Povezali so se z Zavodom za naravno in kulturno dediščino in skupaj z njimi izdelali podrobne načrte za obnovo. Finančno pa je projekt podprla tudi občina Lovrenc na Pohorju. Projekt obnove je strokovno vodila ga. Lilijana Medved iz Zavoda za naravno in kulturno dediščino. Projekt obnove v kraju je vodila naša mentorica Cvetka Arl, ki se že leta ukvarja s pajštvo. Poleg nje je k obnovi veliko prispeval tudi tedanji predsednik Turističnega društva Joško Manfreda. Z deli na pajštvi so pričeli sredi junija 1999. Najprej je bilo potrebno očistiti in sprazniti pred-prostor pajštve, v katerem je bilo precej navlake. Sledilo je odstranjevanje porušene peči in der. V prvi polovici julija 1999 sta Gabrijel Jelenko in Ignac Kustec začela z gradnjo nove, obokane peči. Peč je podobna krušni peči, dolga je približno 3 metre, je brez dimnika, ima dva poševna zračnika. Peč je zalita z ilovico. 20.08.1999 so peč prvič poskusno zakurili, kar je dobro prestala. Vzporedno z obnovo peči so začeli obnavljati leseni del pajštve. Zamenjali so preperele tramove, deske in letve (slika 4). Najbolj ohranjena je ostala zahodna stran in vhodna vrata, ki jih niso menjali. V sušilnem delu so popravili dere, nosilni tram za dere, valje – valcne (slika 5). V pred-prostoru so obnovili okenski lini, naredili so novo stojalo za dere. Zidani del pajštve so obnovili in pobelili z apnom. Sredi septembra so se obnovitvena dela pajštve zaključila, okolje pa je bilo urejeno do 1.10.1999, ko je bila pajštva, s kulturnim programom, predana svojemu namenu (slika 6 in slika 7).

Slika 4: Obnovljen pred-prostor, dobro so vidne nove letve in deske.

Slika 5: Obnovljeni valčni spredaj in stari v odzadju.

Slika 6: Svečana otvoritev pajštve.

Slika 7: Ob svečani otvoritvi prenovljene pajštve.

5.5. PRVO SUŠENJE

24.09.1999 je Franc Vaner ponovno zakuril peč in pričel s sušenjem (slika 8). Prvo posušeno sadje so poskusili 27. 09.1999. Suho sadje je bilo dobro.

Slika 8: g. Vaner pri obračanju sadja v deri.

5.6. SUŠENJE NEKOČ

O sušenju некоč smo povprašali g. Franca Vanerja in ga. Zofko Črešner, ki sta kot otroka pomagala pri sušenju.

Ga. Zofka je bila stara 14 let (pred okoli 60 leti), ko je pomagala stricu v pajštvi. Prebiralala sta sadje vsak dan. Bila je drobna in slabotna in je težko prestavljala dere, ki jih je bilo treba vsak dan prestavljati, spodnje gor, zgornje dol. V pajštvo je hodila vsako jutro in vsak večer. Za kurjenje pa je poskrbel stric.

G. Vaner se je zelo mlad seznanil z delom v pajštvi. Bil je v drugem ali tretjem razredu osnovne šole, ko je postal ministrant. Sodeloval je pri jutranjih mašah, ki so se pričele ob šesti uri in končale okoli pol sedme. Po tem je pomagal z ostalimi fanti v pajštvi, župnijskemu delavcu Lukašu, ki je sušil in spal v pajštvi. Fantje so obračali in prebiralni sadje. Med delom so morali žvižgati ali prepevati, da ne bi preveč pojedli. Po končanem delu so se odpravili v šolo. V pajštvi je delal od leta 1934 pa do konca šolanja v domačem kraju. G. Vaner je zelo dobro poznal življenje v Lovrencu nekoč. Rekel je, da so vse večje kmetije v kraju imele svojo pajštvo, ki pa so bile malo drugače zgrajene. V enem delu so sušili sadje, v drugem je bila kovačija. Tako so ogenj uporabili hkrati kar za dve stvari, za sušenje in delu v kovačiji. Take pajštve so imele naslednje kmetije: Bezjak, Mohor, Lakožič, Zemljak, Grobelnik, Polh, Kogler, Morkuš, Braber, Celebrant, Karničnik, Rebernik – to so hribovske kmetije, z domačimi imeni. Tudi v trgu so imeli kmetje pajštve, pri Pernatu, Kurbosu, Marovtu,...

Pajštva, ki jo opisujemo, je bila župnijska. Zgradili naj bi jo šentpavelski menihi. V njej so sušili sadje za potrebe župnišča ter za ostale krajane. Kdor je hotel posušiti sadje v pajštvi je moral pripeljati tudi drva. Drva so lahko bila debela, dolga in grčava, ker je bila peč velika. Sadje se je sušilo dva do tri dni. Sušili so jabolka, hruške in slive. Posušeno sadje so imenovali kloce ali platiči. Suho sadje je ostalo zelo dolgo užitno, ni zgnilo. V tistih časih je imelo velik pomen, saj ni bilo trgovin s svežim sadjem, primanjkovalo je tudi denarja in hrane. Ljudje, ki so imeli suho sadje, so lažje preživeli dolge, mrzle zimske dni. Gospodinje so znale pripraviti različne jedi iz suhega sadja. Skuhale so koruzni in pšenični zdob na vodi ali mleku, dodale nekaj kloc in že je bila pripravljena okusna jed, tako imenovana »turška župa«. Za božič so spekle »klecnprot« – sadni kruh. Delavcem na travnikih ali njivah so ponudili za malico kruh in suho sadje, ali pa kuhano suho sadje, ki je tudi odžejalo.

S sušenjem v pajštvi so pričeli, ko je dozorelo prvo sadje. Za sušenje je bilo primerno zelo sladko in zrelo sadje, ki ni smelo biti mehko. Slive in drobne

hruške so sušili cele, jabolka so razrezali na štiri do osem delov, vendar brez pešk. Ko je sadja za sušenje zmanjkalo, so v pajštvi sušili še koruzo, orehe in lan. Tako se je v pajštvi sušilo do leta 1949. Po tem letu je pajštvo doletela žalostna usoda propadanja.

5.7. SUŠENJE V LETU 2000

Po obnovi pajštvo upravlja Turistično društvo Lovrenc na Pohorju. Društvo je iskalo primerno osebo, ki bi znala in bi z veseljem delala v pajštvi. Naša mentorica je poznala g. Vanerja in njegove izkušnje iz mladih let. Društvu je predlagala, da g. Vanerja prosi za pomoč. On je pobudo sprejel in z veseljem dela v pajštvi. Povedal nam je, da se je v začetku moral precej učiti, saj je od takrat, ko je pomagal v pajštvi, preteklo precej časa. Imel je veliko potrpljenja in dobre volje, zato mu je delo uspelo. V letu 2000, se je sušilna sezona pričela zadnji teden v avgustu in trajala do prve polovice novembra. Posušil je približno 4500 kg svežega sadja (slika 9). Najpogostejši prinašalci sadja so bili Lovrenčani. Sušil je tudi za bližnjo in daljno okolico kraja: Vuzenico, Selnico ob Dravi, Pesnico, Ptuj, Veliko Nedeljo, Slivniško Pohorje, Hoče,... Ljudje iz teh krajev so zvedeli za pajštvo preko televizije. Ob otvoritvi so obnovljeno pajštvo posneli ter to večkrat na TV Slovenija predvajali. Tako so ljudje spoznali pajštvo in želeli v njej posušiti sadje. Ljudje so morali sadje pripraviti tako kot nekoč, le drv ni bilo potrebno pripeljati. Drva sta podarila GG Lovrenc in Marles Lovrenc (slika 10).

Slika 9: V eni deri je okoli 50 kg svežega sadja. V enem ciklu sušenja se suši okoli 300 kg sadja.

Slika 10: Debela, dolga, grčava polena pripravljena za kurjenje.

5.8. ŠOLARJI IN PAJŠTVA

Zanimalo nas je, kako učenci razredne stopnje poznajo pajštvo. Odšle smo v razrede in učencem postavile samo eno vprašanje: »Kaj veš o pajštvi?«. Učenci so na list napisali odgovore na to vprašanje. Na vprašanje je odgovarjalo 82 učencev od prvega do četrtega razreda, od tega samo 18 učencev ni poznalo pajštve (11 od teh je prvošolčkov).

Nekaj zanimivih odgovorov bomo zapisale:

- Sušijo sadje. Anja, 1.razred
- Pajštva je, kjer nekaj sušijo. Mitja, 1.razred
- V pajštvi se suši sadje. Pajštva je stara več kot 100 let. Posušenim jabolkom se reče kloce, posušenim hruškam pa platiči. Kevin, 2.razred
- Pajštva je sušilnica sadja. Stara je že več kot 100 let. Nima dimnika, zato ima v zidu dve veliki luknji. Tam ven se vali dim. V pajštvi je zelo toplo. Irena, 2.razred
- Pajštva je sušilnica sadja in rastlin. Martin, 2.razred
- Pajštva je sušilnica sadja. Naša pajštva je najbolj popularna. Renato, 2.razred
- V pajštvi sušimo sadje. Na dere naložimo narezano sadje in sušimo. Obnovili so jo leta 1999. Ruben, 2.razred
- V pajštvi se suši sadje. Suši se na derah. Monika, 2.razred
- V našem kraju imamo zelo lepo sušilnico sadja. Je menda edina. Žan, 2.razred
- Pajštva je taka mala hiša, kjer sušijo sadje. Maja, 3.razred
- Pajštva je stara hiša, v kateri se suši sadje. Andraž, 3.razred
- V pajštvi sušijo sadje. Suho sadje je zelo dobro. Jaz stanujem blizu pajštve. Lavra, 3.razred
- Pajštva je ena izmed znamenitosti Lovrenca. V njej se suši sadje. Rene, 4.razred

- Pajštva je sušilnic sadja. Pred letom ali dvema so jo obnovili. Prej pa je stala že zelo dolgo. V tej majhni hišici dela star možakar, ki suši sadje. To sadje je zelo dobro. Splača se sušiti sadje. Urban, 4.razred
- Je že zelo stara, obnovili so jo šele predlani. V njo nosijo nekateri krajani sušit sadje. Nam je v velik ponos. Jernej, 4.razred
- V pajštvo je vloženega veliko dela in veselja, da lahko v njej zdaj sušimo sadje. Jani, 4.razred
- Ta pajštva je zelo stara, zato so jo morali obnoviti. Stoji blizu cerkve. Pajštva pa je tudi spomin moji babici, ker je tam, kot mlada delala. Neža, 4.razred

6. ZAKLJUČEK

Naše delo je bilo zelo zanimivo in razgibano. Delali smo v učilnici in na terenu. Iskali smo pisne in ustne vire. Žal pisnih virov o tej zgradbi skorajda ni. Podrobne informacije o pajštvi smo dobili le s pogovorom. Bili smo pri g. Francu Vanerju, ge. Zofki Črešner in na Turističnem društvu Lovrenc na Pohorju.

- V slovarju Slovenskega knjižnega jezika smo poiskali pomen besede pajšva in ugotovili, da pajštva pomeni preprosto stavbo za sušenje lanu, sadja.
- Na terenu smo ugotovili, da pajštva stoji na samem, okoli sto metrov južno od farne cerkve. Pri ogledu pajštve smo ugotovili, da je zgrajena polovico iz lesa, polovica pa je zidana. V zidanem delu je peč, nad katero je sušilnica. Sušilnica je od peči ločena, tako, da dim ne more priti v stik s sadjem. Da pa se to ne bi zgodilo, sta zgornja stena peči in zračnika posebej izolirana z ilovico. Sadje se suši samo s toploto, ne z dimom. Sušilnica je od pred-prostora, ki je lesen, ločena s posebnimi vrati. Ta so potrebna, da se toplota v sušilnici enakomerno razporedi in tudi dalj časa zadrži. V sušilnici so na valjih nameščene dere, v treh različnih višinah, po dve v vsaki višini. Dere so v različnih višinah zato, da jih lahko prestavljamo, bliže ali v stran od največje toplote, kar je pomembno za dobro, enakomerno in kvalitetno posušeno sadje.

Pred-prostor je daljši od sušilnice zato, da lahko potegnemo dere iz sušilnice jih postavimo na stojalo, sadje preberemo in obrnemo ter dero postavimo na zeleno višino. Tla v pred-prostoru so lesena. Tu sta dve okenski lini brez stekla, samo z letvami zato, da zrak kroži.

Pajštva je pokrita s staro opeko. Ostrešje je povezano z lesenimi klini – cveki, kar priča na njeno starost.

Peč je velika, ima obokano kurišče, nima klasičnega, navpičnega dimnika, ampak dva poševna zračnika. Kuri se z zunanje strani, z velikimi grčavimi drvmi, ki goriijo zelo počasi, tako da se v peč nalaga le dvakrat na dan. V ciklu sušenja ogenj ne sme ugasniti. Temperatura mora biti čim bolj enakomerna. Peč je dolga tri metre, zato je potrebno nalagati drva vanjo s posebnim orodjem – dolgim loparjem. Za čiščenje pepela je potrebna grebljica z dolgim ročajem.

- Ugotovili smo, da je pajštva lepo, kvalitetno obnovljena, da je lahko v ponos vsem krajanom. Pri obnovi je sodelovalo precej ljudi, ki so prostovoljno in brez plačila opravili okoli 1000 ur dela. Obnovljena je tako, da je ohranila svoj prvotni videz in funkcijo.
- Veseli smo, da se v pajštvi suši sadje na enak način, kot pred sto in več leti. Sadje je naravno posušeno, brez raznih umetnih dodatkov in je zato zelo zdravo, še posebej, ker se sušijo plodovi pohorskih, domačih sort jablan, hrušk in sliv, ki niso škropljena.
- Presenetilo nas je, da je že prvo sezono sušenja, bil odziv ljudi tako velik. V sušenje so pripeljali, v treh mesecih, okoli 4500 svežega, narezanega in brez pešk sadja. Pri sušenju izhlapi večji del vlage iz sadja, njegova teža se zmanjša približno za tri četrtine.
- Pri ogledu pajštve smo se seznanile z g. Vanerjem, ki je sušil sadje v lanskem letu. Dogovorile smo se za pogovor, v katerem nam je zelo podrobno opisoval delo v pajštvi nekoč in danes. Povedal je, da rad dela v pajštvi in se spominja svojih mladostnih dni. Delo v pajšvi je tudi

odgovorno in zahtevno, saj moraš paziti na ogenj, da se sadje ne zažge ali preveč ali pa premalo posuši. Pogovor z nami, je zaključil z naslednjimi besedami: »Vesel sem, da ste me obiskali in da vas zanima pajštva. Želim si le, da bi se mladi ljudje naučili sušenja sadja in bi nekdo izmed vas prevzel moje delo«.

- Ko smo zbirali odgovore na vprašanje, kaj veš o pajštvi, nam je učenka 4. razreda, napisala, da je njena babica delala v sušilnici. Odpravili smo se k njej. Izvedeli smo, da je delala v pajštvi, vsak dan zjutraj in zvečer. Obračala in prebiralala je sadje. Delo je bilo za šibko dekle naporno, saj so dere zelo težke. Ponosna je, da je pajštva zopet zaživela.
- Krajanji smo na pajštvo zelo ponosni. Zato imamo razlog, saj je domnevno pajštva ena redkih takšnih stavb na Slovenskem, skoraj gotovo pa edina delujoča. K poznavanju pajštve izven našega kraja je veliko pripomogla TV Slovenija, s svojimi oddajami o pajštvi. Že v lanskem letu si je pajštvo ogledalo veliko ljudi vseh starosti in iz različnih krajev Slovenije.
- S pajštvo so seznanjeni tudi naši šolarji, kar smo ugotovili z anketnim vrašanjem: »Kaj veš o pajštvi?«. Od 82 anketiranih otrok razredne stopnje, jih je kar 64 napisalo vsaj eno pravilno poved o pajštvi. Zagotovo lahko trdimo, da pajštvo poznajo skoraj vsi naši učenci, razen najmlajših. K poznavanju so veliko pripomogli učitelji, ki so vključili pajštvo z ogledom, v učni program.
- Pajšva je s krajem in krajanji zaživela. Dobro jo poznamo vsi Lovrenčani, tudi veliko ljudi od drugod. Želimo si, da bi se to, kar so nam zapustili naši predniki, ohranilo našim potomcem. Prav zato smo se odločili vse stvari

natančno raziskati in zapisati. Nastal je prvi obsežnejši pisni vir o tem kulturnem spomeniku v našem kraju.

7. ZAHVALA

Za prijazno sodelovanje se zahvaljujemo:

- Turističnemu društvu Lovrenc na Pohorju,
- g. Francu Vanerju,
- ge. Zofki Črešner,
- ge. Vilmi Gašparič za prevod.

8. SEZNAM UPORABLJENE LITERATURE

- Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana, 1994.
- D .Miglič. 1993. Pajštva. Zapis ob projektnem tednu: Naravna in kulturna dediščina v kraju.